

ANADOLU MASALLARINDA ÇOK EŞLİLİK

Polygamy In Anatolian Folktales

Yrd. Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN*

ÖZ

İnsan hayatının ikinci geçiş dönemi olan evlilik, evrensel bir uygulama olmakla ve dünyanın hemen her yerinde görülmekle birlikte; eş seçimi, eş sayısı ve evlilik töreni toplumlara ve toplumsal algılara göre çeşitlilik gösterir. Kadın ya da erkeğin birden çok eşe sahip olması şeklinde tanımlanan çok eşlilik (poligami) çok kadınla evlilik (polijini) ve çok erkekle evlilik (poliandri) olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın uygulama, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Hayatın dönüm noktalarından biri olarak evlilik; Dede Korkut Hikâyeleri, destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri ve masallar başta olmak üzere halk anlatılarında da önemli yer tutar. Adı geçen anlatıların erkek kahramanlarının bazı durumlarda birden çok kadınla evlendiğine (polijini) tesadüf edilir. Özellikle masallarda; ilk eşin bilinmeyen bir nedenle kocası ile konuşmaması, ilk eşten çocuk sahibi olamama, olağanüstü vaatler, kurtarıcıya duyulan minnet, başarının mükâfatı, kadınların kahramana evlilik için ısrarı, kahramanların yaratılış itibarıyla aynı cinsten olmamaları, kadını cezalandırmak amacıyla, sahipsiz ve zor durumdaki kadını koruyup kollamak için, rastlantısal aşk öyküsü gibi etkenler erkeğin ikinci bir eş almasına zemin hazırlayan nedenlerdendir. Makalede; Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri olmak üzere Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen masallarda, masalın erkek kahramanlarının birden çok kadınla evlenme motifi, çok eşlilik ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Evlilik, Halk Anlatıları, Masal, Poligami, Çocuksuzluk.

ABSTRACT

Matrimony which is the second transition period of human life is a universal practice. However, mate choice, number of mate and matrimony ceremonies vary from one community to another. "Polygamy", the choice of a few mates, are made up of two kinds. "Polygyny" is the choice of more than a woman. In general we come across "polygamy" in most of the communities. Matrimony that is a turning point in human life takes an important place in Tales of Dede Korkut, epics, legends, folk stories and folktales. In some situations, the male characters in these works have married more than one woman. Especially in folktales, the man has another woman because the first wife wouldn't talk for an unknown reason or other reasons such as the childlessness, extraordinary promises, gratitude to the hero, the reward against success, the insistence of woman for marriage, not being the same genders of characters due to the creation, the punishment, saving the woman in a difficult situation and coincidental love story. In this article, the male characters who get married more than one woman, polygyny and its causes in the folktales of the Marmara Region, the Aegean Region, the Mediterranean Region, the Black Sea Region, the Central Anatolia Region, the East Anatolia Region and the Southeast Anatolia Region will be mentioned.

Key Words

Matrimony, Folk Narrative, Folktale, Polygamy, Childlessness.

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Burdur/
Türkiye, ktturkan@gmail.com

Giriş

Yeryüzündeki bütün insan toplulukları, soylarının devamını temin için birbirinin aynısı olmayan evlilik sistemleri ve akrabalık ilişkileri geliştirmişlerdir. Evlilik, ergenlik dönemine girmiş kadın ve erkeklerin, çocuk sahibi olmak, çocukların yetişmesini sağlamak, toplumsal ve iktisadî çerçevede yeni bir bütünlük oluşturmak için, içinde yaşadıkları toplumca tanınmış ve onay verilmiş birlikteliğidir¹. İnsan hayatının geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, evrensel bir uygulama olmakla birlikte eş seçimi, eş sayısı ve evlilik töreni açısından toplumlara ve toplumsal algılara göre farklılıklar arz eder.

Evlilik türleri² arasında eş sayısına göre şekillenen evlilik tipi, özellikle sanayileşmemiş ülkelerde karşımıza çıkan çok eşliliktir. Erkeğin ya da kadının birden fazla eşe sahip olması şeklinde tanımlanan çok eşlilik (poligami) çok kadınla³ evlilik (polijini) ve çok erkekle evlilik (poliandri) olarak ikiye ayrılır. Modern hukuk poligamiye müsaade etmese de toplumsal çerçevede yaygın uygulama, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Kadının birden fazla erkekle evlenmesi hemen hiçbir toplumda yaygınlık kazanmazken, birçok kültür bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesini onaylamaktadır. Bu bağlamda çok karılılığın⁴, uygulandığı topluma göre değişen birçok nedeni vardır:

“...Bazı erkekler, erkek kardeşlerinin dul karısı kendine miras kaldığı için çok eşlidir. Diğerleri prestij aradığı veya hane üretiminin artmasını istedikleri için birden çok eşe sahiptir. Bununla beraber, siyasal bir araç veya iktisadî ilerlemenin bir aracı olarak evliliği kullananlar vardır. Siyasal ve

iktisadî hırsı olan kadınlar ve erkekler kendi amaçlarına hizmet eden hısımlık ilişkilerini geliştirirler...” (Kottak 2002: 436).

Türk aile yapısı monogami üzerine inşa edilmiştir. Türkler açısından çok kadınla evlilik tarihin hiçbir döneminde yaygınlık kazanmış bir uygulama değildir. Türk kültür tarihinin mihenk taşları Orhon Kitabeleri'ndeki⁵ ifadelerden, Türkler için tek eşliliğin esas olduğu anlaşılmaktadır. L. Rasonyi, Türk kitabelerinde monogaminin izlerine tesadüf edilmemesine rağmen Çin kaynaklarının aksini iddia ettiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, Minusinsk çevresinde yaşayan Tatarlara ait destanlarda “en temiz tek evlilikte yaşayan kahramanlardan bahsedilmektedir” (1971: 57). Bunu doğrular şekilde Uygurların büyük bölümü de tek eşlidir. Türklerde sık olmasa da rastlanan çok eşlilikle ilgili ünlü sosyolog Ziya Gökalp'in tespitleri ise şu merkezdedir:

“Kimi başkanlar, fetihlerde zengin olduktan sonra eşleriyle yetinmemeye başladılar. Bunlar, aldıkları tutsaklardan ya da uyrukları sırasına geçen oymaklardan güzel odalıklar edinmeye de yeltendiler. Töre bunları meşrû tanımadığından, bunlara hatun adı verilemezdi. Bundan dolayı eski Türkler bunlara “kuma” adını verdiler ve bir tür odalık yerinde tuttular. “Kuma”, gerçek eşten çok ayrıydı: Kuma bir eş gibi değil, hatunun kardeşi olarak aileye sokulurdu. Kendi çocukları kumaya “teyze!” diye hitap ederlerdi. “Anne!” diye seslenemezlerdi. Bu adı, yalnız evin sahibesi yani gerçek eş için kullanabilirlerdi” (1991: 103-104).

Bahaeddin Ögel aynı doğrultuda, Türklerde esas olanın tek eş ve tek

anne olduğunu ifade eder. Türklerin ve hatta herkesin parası ve gücü doğrultusunda birkaç kadın alabileceğini, ilk kadına “baş kadın” diğerlerine ise “kuma” denildiğini kaydetmektedir (1988: 252).

Osmanlı aile hayatında çok eşli evliliğin serbest bırakılmasına rağmen genel tercih tek eşli evliliklerdir⁶. “Ancak, Eski Türklerde görüldüğü üzere cariyeye veya kuma olarak benimsenen model de kimliğini devam ettirmektedir. Ailede temel unsur toplumun standart yargısını temsil eden ilk kadındır. Şer’iyye sicilleri⁷, seyahatnameler ve bazı vakayinameler yanında ahlâkçı ve düşünürlerin incelemeleri de bu doğrultudadır” (Türkdoğan 1992: 45). Erkeğin ikinci kez evlenmesi ancak kadının çocuğunun olmaması veya erkek çocuk sahibi olamama durumunda genellikle de ilk eşin izni dâhilinde gerçekleşen bir uygulamadır. XVIII. yüzyılın başında İstanbul’a elçi olarak atanan eşile birlikte Türkiye’ye gelen Lady Montagu, kaleme aldığı Türkiye *Mektupları*’nda Türklerin çok eşliliğe ilişkin yaklaşımlarıyla ilgili şöyle der:

“Türklerde şeriat dört kadınla evlenmeye izin veriyor, ama kibar erkekler bu izinden istifade etmiyorlar. Kadınlar ihanete asla tahammül edemezler. Erkeğin ihaneti gayet normal olduğu halde, sevgilisini ayrı bir evde oturtup gizlice ziyaretine gider, tıpkı İngiltere’deki gibi. Tanıdığım kibarlar arasında, sadece defterdarın birkaç cariyesi var. Bunlar selamlığın bir kısmında oturuyorlar. Çünkü bir hanıma hizmet etmek üzere alınan cariyeler tamamen o hanımın hakimiyeti altına giriyorlar. Bu anlattığım defterdar için çok çapkın diyorlar ve hiç saygı göstermiyorlar. Eşi yine aynı evde otu-

ruyor, ama onu görmek bile istemiyor” (ty: 55).

Toplumsal zeminde insan hayatının dönüm noktalarından biri olan evlilik, atasözleri⁸, Dede Korkut Hikâyeleri⁹, destanlar¹⁰, halk hikâyeleri ve masallar başta olmak üzere halk yaratmalarında önemli yer tutar. Adı geçen anlatılarının erkek kahramanlarının bazı durumlarda birden çok kadınla evlendiğine (polijini) tesadüf edilir.

Makalede, Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden sayıları bini bulan masal metni gözden geçirilmiş, çok eşliliğe yer verenler tespit edilmiştir. Çalışmada çok eşlilik motifine yer veren masalların erkek kahramanlarının çok eşlilik tercihleri ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

Pek çok anlatımda olduğu üzere masalarda evlilik önemli bir yer işgal etmekte sık olmasa da zaman zaman çok eşlilik motifine de rastlanmaktadır. Masalarda çok eşliliğin¹¹ arkasında pek çok neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında, ilk eşin konuşmaması, çocuksuzluk, aşk, kadınların erkeğe talip olması, olağanüstü vaatler vb. sayılabilir.

1. İlk eşin bilinmeyen bir nedenle kocası ile konuşmaması: Masal dünyasında genelde erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi şeklinde karşımıza çıkan çok eşlilik Afyonkarahisar’dan derlenen *Konuşmayan Gelin*¹²(Özçelik 2004: 320-321) adlı masalda şöyle cereyan etmektedir: Padişahın oğlu âşık olduğu fakir kızla evlenir. Fakat kız kocası ile hiç konuşmaz. Oğlan eşini konuşturamayınca tekrar evlenmeye karar verir. Şehzade, karısının üzerine her evlendiğinde kadın, kuma-

larına olağanüstü yeteneklerini göstererek onları benzer şeyler yapmak üzere heveslendirir. Oğlanın ikinci ve üçüncü eşi bu yolda ölür. Padişahın oğlu dördüncü kez evlendiği gün, çeşme başında konuşan iki kızın konuşmasına kulak misafiri olmak suretiyle, karısını nasıl konuşturacağını öğrenir. Dördüncü gelini attan inmeden anasının evine yollar ve ilk eşi ile tekrar evlenir.

Masalda çok kadınla evlilik yani poligami söz konusu edilmektedir. Çok eşlilik nedeni olarak öne çıkan, ilk eşin kocasıyla konuşmamasıdır. Poligamide erkeğin statü ve servet sahibi¹³ olması da son derece etkilidir. Zira masalın erkek kahramanı, padişahın oğlu olması hasebiyle hem statü hem de servet sahibidir. Padişah oğlu eşinin rızasını alarak¹⁴ diğer evlilikleri gerçekleştirmiştir. Ancak masalın kadın kahramanı anlatmanın sonunda kocasının üzerine tekrar tekrar evlenmesine içerlediğini, konuşmaya başladığında ilk sarf ettiği “Ayağına çarık eline demir asa karı arayacağına derdine derman arayaydın ya.” (Özçelik 2004: 321) sözü ile dile getirir.

Masaldan anlaşıldığı gibi padişah oğlu, tüm eşleri için ayrı evler açmıştır¹⁵. Çok karılı ailelerde kadınlar arasındaki çatışmaları hafifletmenin yollarından biri, her bir kadına ayrı bir hane açmak olabilir (Özbudun ve Uysal 2012: 157). İkinci ve üçüncü eş, ilk eşe ve olağanüstü özelliklerine öykündükleri ve onu taklit etmek istedikleri için hamile iken ölürlər.

Konuşmayan Gelin masalında ilk eş, şehzadenin âşık olduğu için evlendiği kadındır. Poligami anlayışı doğrultusunda ayrıcalıklı taraftır. Bu bağlamda şehzadenin ilk evliliği dışındakiler, inat uğruna gerçekleştirdiği

belki ilk eş müdahil olur, tekrar konuşur diye yaptığı evliliklerdir. Şehzade bunu doğrular şekilde ölen eşlerine üzölmek yerine ilk karısını konuşturmak için gayret göstermiş, ondan asla ümidini kesmemiştir. Nitekim ilk kadın konuşmaya başlayınca şehzade çok eşlilikten vazgeçer ve dördüncü eş, attan dahi indirilmeden anasının evine geri gönderilir.

2. İlk eşten çocuk sahibi olamama: Anadolu masallarında birden çok kadınla evliliğin bir diğer nedeni de çocuk sahibi olma arzusudur. Çocuk İsteyen Kadın'da, zengin adam ilk karısının çocuğu olmuyor diye ikinci kez evlenir. “Üzerine kuma¹⁶ gelmesine üzölen, adamın ilk karısı her gün mezarlığa giderek kendisine bir çocuk vermesi için Tanrı'ya dua eder. Yine bir gün mezarlıkta dua ederken, bir yılan gelerek şöyle der: “Senin bir çocuğun olacak, fakat çocuk kırk günlük olunca sen öleceksin” (Özçelik 2004: 376). Kadın yılanın ileri sürdü şartı kabul eder, istediği çocuğa sahip olarak kocasını da memnun ettikten sonra ölür¹⁷.

Anlatmada masalın erkek kahramanının ikinci kez evlenme sebebi çocuksuzluktur¹⁸. Antropolojik açıdan çocuksuzluk, erkeklerin çok kadınla evlenme sebeplerindedir (Tezcan 2008: 69). Masalda adamın zengin olduğu özellikle belirtilerek, ikinci evliliğin getirdiği yükü kaldırabileceği vurgulanmıştır. İkinci kadın için ilk eşten izin alınmamış, ilk eş, kocasının ikinci kez evlenmesinden son derece rahatsızlık ve üzüntü duymuştur. Masalda gözler önüne serildiği gibi, çocuksuzluğun erkek kaynaklı olabileceği akla getirilmeksizin kadının çocuk sahibi olamamayı doğrudan kendine mal etmesi, ızdırıp duymasına rağmen

kocası açısından ikinci evliliği meşrû görmesi de toplumsal bir gerçektir. Nitekim adamın ilk eşi, kocası üzerine kuma getirdikten sonra dua ile kendisi için bedeli ölüm olsa da çocuk sahibi olur. Hâliyle ikinci kadın, ilk eşin çocuk sahibi olmasıyla zor durumda kalmıştır. Kuma, ilk eş ölür ölmez çocuğu ekmek teknesine koyup sel sularına bırakır ve kocasını da affetmeyerek evi terk eder. Zengin adam, her ne kadar ikinci kez evlenmiş olsa da onun için ilk eşi önemli ve ayrıcalıklıdır. İkinci eş hukuksal çerçevede de meşrû olmadığından masal anlatıcısı onu daha sonra kötü karaktere, büyücüye dönüştürerek bir nevi cezalandırmıştır.

3. Olağanüstü vaatler: Çok eşlilikte, masalın erkek kahramanına yöneltilen gerçekleştirilmesi güç vaatler de belirleyicidir. *Altın Başlı Kızla Tel Perçemli Oğlan*¹⁹ın masalında padişah oğlu kendileri ile evlenmesi halinde olağanüstü vaatleri olan üç kız kardeşle evlenir. Sadece üçüncü eş yani en küçük kız vaadi doğrultusunda hamile kalır. İlk ve ikinci kadın, küçük kardeşlerini kıskanıp çocuklar doğar doğmaz onları, yaşlı bir kadının yardımıyla kedi köpek eniği ile değiştirir. Küçük kardeşlerinin beline kadar gömülüp yıllarca yüzüne tükürülmesine sebep olur, çocukları da sandık içinde suya atarlar (Emiroğlu 1996: 338-343).

Pek çok varyantı olan bu masalın diğer varyantlarında da birden çok kadınla evlenen kişi statü ve servet sahibidir. Kadınlar, genelde kardeşlerden²⁰ seçilmiştir. Çok karılı evliliklerde kadınlar arasındaki çatışmaları ve gerginliği hafifletme yolları arasında aynı soy grubundan kadınlarla evlenme de (kız kardeş polijinisi) bulunmaktadır (Özbudun ve Uysal 2012: 157). Şehzadenin eşleri aynı soy gru-

bundan, kardeşlerden seçilmiş ancak yine de kıskançlığın önüne geçilememiştir. Çoklu evlilikte ayrıcalıklı olan ilk eş olmasına rağmen masal dünyasında ayrıcalıklı olan üçüncü yani en küçük kadındır. İlk ve ikinci kardeşin küçük kız kardeşlerine duyduğu kıskançlık, ona ve çocuklarına yıllarca kötülük etmelerine neden olmuş, bu esnada Şehzade de itibar etmediği ilk ve ikinci eşine sorgusuz, sualsiz inanmıştır. Anlatmanın sonunda gerçekler ortaya serilince masalın erkek kahramanı üçüncü eşini geri alır, diğer iki kadını da cezalandırır.

4. Kurtarıcıya duyulan minnet: Kahramanın, masalın kadın kahramanlarını düştükleri zor durumdan kurtarması beraberinde çok eşliliği de getirmektedir. Çocuğun Rüyası²¹ adını taşıyan anlatmada rüyasında ay, güneş ve yıldızın koynunda olduğunu gören çocuğun rüyasını, çoban Mehmet sürüsünü ona vererek satın alır. Sonrasında padişahın kızı, yanlışlıkla vezirin oğlu yerine çoban Mehmet'e kaçar. Gittikleri memleketteki padişah, Mehmet'in karısına göz diktiği için Mehmet'ten olmayacak isteklerde bulunur. Bu zor görevler sayesinde Mehmet, dev kızını ve huri kızını da eşleri arasına katar. Padişah, Mehmet Bey'den kurtulamayacağını anlayınca yerine onu padişah yapar²².

Çoban Mehmet, padişahın isteklerini yerine getirirken, dev ve huri kızını kendi hayatlarının dışına çıkarır yani kurtarır ve kendisine eş yapar. Mehmet'in padişah olunca elde ettiği statü, çok eşi de meşrûlaştırmıştır. Anlatmada kahramanın evlendiği kadınlar arasında herhangi bir akrabalık olmamasına ve yine masaldan anlaşıldığı üzere aynı evde yaşamalarına rağmen, çatışma ya da çekişme oldu-

ğuna dair herhangi bir ibare de bulunmamaktadır. Kadınlar açısından çok eşliliğin doğal karşılandığı, “...Gelmişler binaya, ailesinin yanına oğlan atı bağlamış. Çıkmışlar eskisi ve yeni dev garısı ile birlikte balkona çıkmışlar. Sabahdan balkona çıkarlar, bunların birisi peşgir, birisi el ileğen ile hizmet ediyorlar.” (Alptekin 2002: 260) cümlelerinden kolayca anlaşılmalıdır.

Gül ile Sinan'da (Şimşek 2001: 171-184) masalın kahramanı, padişahın en küçük oğlu hem devden kurtardığı kız²³ ile hem de sihirle ejderhaya dönüşen kız²⁴ ile evlenir. Çünkü her iki kız da içine düştükleri zor durumdan şehzade sayesinde kurtulurlar. Kızlar, öncesinde eğer kendilerini kurtarırsa şehzadeyle evlenmek istediklerini de çekinmeden ifade etmişlerdir.

5. Başarının mükâfatı: İngiliz Kralı adını taşıyan anlatmada kralın her sınavından, önce padişahı sonra kendisini kurtaran oğlana, İngiliz kralı ve padişah başarısını ödüllendirmek için kızlarını verirler (Seyidoğlu 1975: 247-251). Şemşirak *Taşları*²⁵'nda (Sakaoğlu 2002: 405-412), şemşirak taşlarını getirmeyi başaran küçük şehzade üç devden kurtardığı kız²⁶ ve Hint padişahının kızı ile evlendirilir. Masalda, yanında bir eş getirmiş olmasına rağmen şehzadenin zorlu bir görevi başarmasının mükâfatı olarak, Hint padişahı ona en kıymetli şeyini, kendi kızını da verir.

*Aslan Ali*²⁷'de (Alptekin 2002: 316-321) Ali kendisine yardım eden üç kız ile evlenirken²⁸, Balıkesir masalı *Bostancı*'da (Kumartaşhoğlu 2006: 336-359) babasının vasiyeti üzerine mezarını bekleyen küçük oğlan, bu esnada sönen ateşi aramak için yola çıkar. Yolda kırk eşkıya ile karşılaşır, onların hasmı olan padişahı öldürürse

eve dönebilecektir. Padişahı öldürmüş gibi yaparak eşkıyaları ortadan kaldırır, başarısına karşılık padişahın küçük kızını ister ve alır. Ancak kız bir dede tarafından kaçırılır, bir sürü maceradan sonra şehzade kızı bulur. Şehzade tılsımın anlamını öğrenince yılanı söyler ve yılan da silkinip güzel bir kız olur. Şehzade her iki kadınla evlenir²⁹.

Toplumsal algıya paralel olarak anlatmalarda erkek kahramanlar çok eşliliği doğal bir davranış, güç ve yiğitliğinin neticesi olarak görürken, kadın kahramanlar da çok eşliliği sorgulamaksızın benimsemişlerdir.

6. Kadınların kahramana evlilik için ısrarı: Masalarda poligami ile ilgili diğer bir durum, kadınların erkek kahramana talip olmaları ve evlilik isteklerini dile getirmeleridir³⁰. *Gül ile Sinan*'da ikinci kız, oğlana evlenmek istediğini söyler, aslında oğlan böyle bir niyet taşımamaktadır. Kızın niyetini öğrenince ise onu da “sen de gel bakim” (Şimşek 2001: 184) diyerek çok sıradan bir durummuş gibi nikâhına alır.

Şah İsmail masalında İsmail, yöruk çadırında karşılaştığı kıza âşık olur. Ne var ki, kızın babası kızı ona vermez ve başka yere göç eder. Şah İsmail kızın peşine düşer, yolda karşılaştığı Gülümser, “beni al”³¹ dese de İsmail gönlünün başkasında olduğunu bu nedenle kendisini alamayacağını söyler, kız kardeşleri ile evlenmesi için Gülümser'in ağabeyleri de devreye girer ancak İsmail sözünden caymaz.

Anlatmada, Şah İsmail güç ve statü sahibi olmasına rağmen âşık olduğu kadına ihanet etmek istemez. Kahraman, karşısına çıkan diğer iki kız, çok güzel olsalar da “meyil üstüne meyil” olmaz diyerek reddeder.

İkinci kız “Bir yiğidin yedi garı hagi var, buluruz” (Alptekin 2002: 448) derken, aynı zamanda çok karılı evliliği onaylamaktadır. Masalın sonunda Şah İsmail aşkına kavuşunca, diğer kızları da nikâhına almaktan geri kalmaz. E. Ölçer, adı geçen anlatmadaki bu durumu, “...bir erkeğin toplum içinde çok eşli olmayı ne derece doğal bir davranış olarak benimsediğinin bir göstergesidir. Bu noktada, kadınlara itiraz hakkı verilmemiştir, aksine kadınların da çok eşliliği belli noktalarda içselleştirdikleri düşünülmektedir. Bu durum, kamusal mekânda yiğit, güçlü ve savaşçı kimlikleriyle ön plana çıkan erkeğin, kadına toplumsal cinsiyet rolünün gerektirdiği biçimde davrandığını vurgulamaktadır” şeklinde yorumlamaktadır (2003: 71).

Dal Boylu Dal Yusuf (Seyidoğlu 1975: 373) adını taşıyan masalda padişahın kızı, sadece adını duyduğu Yusuf'a görmeden âşık olur. Kara sevdaya düşer ve babası tarafından evden kovulunca Yusuf'un peşinden gider. Yusufu bulur, Yusuf emmisinin kızı ile evlense de daha ilk geceden keşiş kılığındaki kızı yanından ayırmaz. Ancak kız, Yusuf'un evlenince kendisinden yüz çevirdiğini düşünerek intihar eder, son anda kurtarılır. Yusuf her iki kızla da evlenir.

*Mezarda Helva Pişiren Keloğlan*³²da (Sakaoğlu 2002: 492-495) Keloğlan, haramilerin isteği ile mağaradaki kızı, mezarlıktaki kızı ve gemiyi tutup hareketini engelleyen kızı etkisiz hâle getirir. Üç peri kız kardeş de kendilerini alt eden Keloğlan ile evlenmek istediklerini söyleyince Keloğlan üçüne de nikâh kıyar³³.

Anlatmada Keloğlan, etkisiz hâle getirdiği üç peri kızıyla yine onların isteği doğrultusunda evlenmektedir.

Masalarda, kahramanların dev ya da peri kızları ile evlilik yapmakta sakınca görmedikleri açıktır. Pertev Naili Boratav, “Masal: Olağanüstü ile Gerçeği Birleştiren Sanat” adlı makalesinde devlerin, perilerin ziyadesiyle insani özellikler taşıdığını vurgular:

“Devler, canavarlar, cinler, periler, yırtıcılıkları, abartılmış boyları bosları, sık sık şekil değiştirme yeteneklerinin dışında, insancıl bir düzeye indirgenmişlerdir. İnsanlar gibi, iki ahlâksal kategori gösterirler: İyi ve kötü. İnsanlarla olan ilişkilerinde de her şey insan toplumlarındaki gibidir. Hepsisi insanların dilinden konuşur. Devler, canavarlar aile hayatı sürerler, kimileri çiftçilik yapar, kimileri avcılıkla geçinir. Periler, başlarında kralları, kraliçeleri, prensler, prensesleriyle bir topluluk oluştururlar, insanlarla evlilik bağı kurabilirler. Bu insanüstü varlıkların dünyasında hüküm süren hukuksal, ahlâksal, duygusal kurallar, insanların dünyasındakiyle farklı değildir” (1982: 277).

Boratav'ın da ifade ettiği gibi devlerin, perilerin vb. taşıdıkları insani özellikler, yüzünden kahramanlar onları kendilerinden farklı görmez, onlarla ortak bir hayat kurmaktan, evlenmekten de çekinmezler.

7. Kahramanların yaratılış itibariyle aynı cinsten olmamaları:

Masal dünyasında evlilik, insanlarla olağanüstü varlıklar arasında kurulan bir bağ olarak da vurgulanır. Sır *Saklamayan Padişah Kızı* (Sakaoğlu 2002: 318-323) ismini taşıyan anlatmada, dua sonucu doğan yılan çocuk, anne babasına padişahın kızını kendisine istemelerini söyler. Sırasıyla padişahın ilk iki kızını alır. Ancak yılan kocayı gören kızlar, ertesi gün baba evine dönerler. Üçüncü kıza sıra gel-

diğinde, kız yılanı görünce “kaderim buymuş” diye razı olur. Oğlan yılan gömleğinden çıkar. Fakat kadın, kocasının sırrını tutamayınca oğlan kaybolur. Kız, kocasının peşine düşer. Bu sırada oğlanı, evli olmasına rağmen anne ve teyzesi, teyzesinin kızı ile evlendirirler.

Sır Saklamayan Padişah Kızı masalında, masalın erkek kahramanı bir devin oğludur³⁴ ve insan eşleriyle yılan donunda evlenir. Ancak sırrı, eşi tarafından ifşa edilince ortadan kaybolur. Karısı onu uzun aramalar sonucu tekrar bulduğunda, dev soyundan geldiğini öğrenir. Dev anne ve teyze insan soyundan gelen gelini kabul etmez, onu öldürmeye çalışırlar. Kahramanı da kendi soyundan teyzesinin kızı ile ikinci kez evlendirirler. Masalda çok eşlilikle birlikte, kuzen evliliği de öne çıkmaktadır. Akriba evliliği algısı toplumdan topluma değişir. “Bazı toplumlar kuzen evliliğini yasaklar, bazıları hoş görür, bazıları ise kültürel bir ideal olarak bu formu tercih edip onaylar” (Bates 2009: 300). Masalda dünyası bu konuda daha esnek davranmaktadır.

Erzurum anlatması *Kalikli Mehmet*'te (Seyidoğlu 1975: 202-205), Mehmet padişahın üç kızını da sırası ile ister ve alır. Büyük ve ortanca Mehmet'in daha ilk günden kendilerine ilgi göstermemesini bahane ederek baba evine geri dönerler. Küçük kız ise Mehmet'in kendisiyle ilgilenmeyişi bu işte bir hikmet var' diyerek sineye çeker, Mehmet ve anasıyla yaşamaya devam eder. Mehmet'in diğer eşleri yani kızın kardeşleri durumdan şüphelenerek kıza parası ödenmek üzere pahalı şeyler gönderir, her defasında parasını alınca ziyarete gitmeye karar verirler. Bu ziyaret esnasında kız kardeşlerinin refah içinde yaşadığını

görünce kocalarını geri isterler. Bu arada küçük kız da tesadüfen kocasının bir peri eşi ve çocuğu olduğunu öğrenir. Masalın kadın kahramanı masalın sonunda sabrının mükâfatını alır, Mehmet eşi olarak küçük kız ile hayatına devam etmeye karar verir.

8. Cezalandırmak amacıyla: Evlilik, *Dallan Reyhanım Dallan*'da (Günay 1975: 365-370) kahramanın kendisini mağlup eden kadını bir çeşit cezalandırma şeklidir. Padişahın oğlu, kendisinden daha zeki olduğunu iddia eden ve onu birkaç kez alt eden fukaranın kızı ile emmi kızını aynı gün nikâhına alır. Fukaranın kızının güzelliğini gördüğünde, bir an pişman olsa da hırsına yenilerek onu kölesine verir. Ancak kız, zekâsı sayesinde emmi kızı ile bir geceliğine yer değiştirir ve şehzadenin çocuğuna hamile kalır. Emmi kızı ise saflığı yüzünden köleden çocuk sahibi olur. Durum anlaşılınca şehzade kuzenini boşayıp köle ile nikâhlar, kendisi de fukaranın kızına yeniden düğün yapar.

Masalda çok eşliliğin nedeni intikamdır. Kadınların söz hakkı ve karşı çıkacak güçleri olmadığı için şehzade iki kadın ile aynı gün evlenir. Eşlerden ilki şehzadenin emmisinin kızı yani kuzenidir. Bu çerçevede masalda akriba evliliği söz konusudur. Şehzade hırsına yenik düşerek fukaranın kızını önce nikâhına aldığı hâlde, böyle bir şeyin kendisini düşüreceği durumu, toplumsal örf ve ananeyi de hiçe sayarak, kölesine verir. Ancak masalın sonunda fukaranın kızının zekâsını kabul ederek, tek eşli evliliğe geri döner.

9. Sahipsiz, zor durumdaki kadını korumak için: Adıyaman anlatması *Nar Tanesi* (Doğan 2006: 264-267) masalında, yengesinin isteğiyle amcası tarafından ağzına bon-

cuk atılarak öldürülen kızı, ava çıkan paşa oğlu sandığı ile alıp eve getirir, boynundaki boncukları çıkarınca kız canlanır. Oğlan evli olmasına rağmen Nar Tanesi'ni de alır ve ondan bir oğlu olur³⁵.

Masalda paşa oğlunun evli oluştundan son derece sıradan bir şeymiş gibi bahsedilmektedir. İlk eşle ilgili hiçbir ayrıntıya yer verilmediği gibi kuma ile ilgili düşüncesi, nasıl karşıladığı üzerinde de durulmamıştır. İlk eşten çocuk sahibi olunduğuna masalın akış seyri gereği yer verilmiş, ikinci eşten de çocuk sahibi olunmuştur. Bu durumda ikinci kez evlilik nedeni çocuksuzluk değildir. Adı geçen masalda Nar Tanesi'nin kimsesiz oluşu, ekonomik güvenceye sahip olmaması onu, kuma olarak gitmeye zorlamış olabilir. Kuma olarak gelen kadın aynı zamanda bir erkeğin koruyuculuğunu da kazanır (Tezcan 2008: 69). Çok eşlilik, bu durumda statü sahibi erkeğin tesadüfen bulup evine getirdiği ve ölü olmadığı anlaşılan kadını evinde tutabilmek ve koruyabilmek için başvurduğu bir yoldur.

Manisa'dan derlenen *Geyik Kardeş*'te, anne babalarının kendilerini öldüreceği korkusuna kapılan iki kardeş evden kaçır. Yolda oğlan geyik izinden su içerek geyik olur. Kız kardeşini kuyunun başındaki ağaca çıkarır, kendisi de ağacın altında yaşamaya başlar. Kuyudan atına su içeren bey oğlu kızı fark eder, nenenin yardımı ile ağaçtan indirir ve evine götürüp kızla evlenir. "Bey onu götürüyor gidiyor kendine eş ediyor ama kendinin de bir karısı varmış zaten." Beyin ilk eşi hastalanır: "Gel zaman beyin karısı hastalanmış döşeklere düşmüş. O geyiğin etinden yerse iyi olacaktı" (Tunç 2008: 206). Muhtemelen kadı-

nın talimatıyla ilk eşin yardımcıları, kızı havuza iter ve hamile kadını bir balık yutar. Masalın sonunda bey ikinci eşini balığın karnından kurtarır ve ilk eşini de boşar.

Masalda ilk eşin hastalığının ne olduğu üzerinde durulmamış olsa da kadının hastalığı büyük ihtimalle kocasının üzerine kuma getirmiş olmasından kaynaklı kıskançlıktır. Nitekim iyileşmek için isteği kumasının geyik donundaki kardeşinin kesilmesidir. Masal anlatıcısı bunu, "O geyiğin etinden yerse iyi olacaktı. Yani illa ki bazı zaman, "karı kısmının doksan dokuz dediğine inan da birine inanma, firavun olur karı kısmı" derler. Hepimiz kadınız da... Karısı ölüm döşeginde o geyiğin etini yiyecek illa" (Tunç 2008: 206) diyerek onaylar. Anlatmada ilk eşin kendisi sahneye çıkmaz, gölgede kalır. Ancak kumadan kurtulmak istediğini yardımcıları aracılığıyla kızı suya attırması da açıkça göstermektedir. Masal boyunca ilk eşin ölümcül hasta olduğu söylene de masalın sonunda kocası tarafından boşanması, hastalığının kuma kaynaklı, sahte olduğu yönündeki kanaati güçlendirmektedir.

10. Rastlantısal aşk öyküsü:

Aşk da masal evliliklerinde etkilidir. *Yılanlı Kadın ile Çoban* masalında, Mehmedi adlı masal kahramanı, evli olduğu hâlde bir kıza âşık olur ve onu da nikâhına alır. İlk eş, üstelik ikinci evlilik nedeni aşk olduğu için ikinci kadını kıskanır, kumayı tuzak kurarak iffetsizlikle suçlar. Mehmedi de ilk karısına inanarak, ikinci eşini evden kovar³⁶.

Masalda çok eşlilik nedeni rastlantısal bir aşk öyküsüdür (Tezcan 2008: 69). Mehmedi'nin statü ya da servet sahibi olduğuna dair bir bil-

gi de aktarılmamıştır. “Mehmedi, ilk eşi ve yeni eşi bir arada yaşayıp giderler” (Alay 2005: 229) cümlesinden anlaşıldığı üzere kadınlar için ayrı ev açılmamış ya da maddî nedenlerle açılmamış, aynı evde yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu durum ilk eşin kıskançlığını iyice körüklemiş, kadın kumasına iftira ederek, eşini de inandırmak suretiyle ikinci kadından kolayca kurtulmuştur. İkinci eş yani kuma iftiraya uğramış, evden atılmış ve daha da önemlisi bir erkeğin desteğini ve koruyuculuğunu kaybetmiştir. İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak için elinden gelen tek şeyi yapmış ve içindeki yılandan kurtulmasına yardım eden çoban ile evlenmiştir.

11. İlk eş ve kumanın anlaşmasıyla: *Yılan Kız* adlı masalda kumalık, erkeğin isteği ile değil bir kadının diğeri için fedakârlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Padişahın kızı amcasının oğlu ile evlendiği gece, yedi sene dağlarda yılan olarak gezeceğini öğrenir. Başka bir kız, padişahın kızına kocasını kendisine yedi yıl boyunca emanet etmesini, yılan donundan kurtulunca da gelip geri almasını söyler: “...Sen gelin giderken beni de götür beraber. Ben yedi sene beklerim...” (Köksel 1995: 216). Anlatmada diğerlerinden farklı olarak bir kadının kendi isteği doğrultusunda hemcinsine yardım etmek için kuma olmayı seçmesi gözlenmektedir. Masalın sonunda padişah kızı geri dönse de kumasını göndermez ve kendisine yapılan iyiliği kocasını paylaşarak öder: “Birbirlerinden o kadar razılanmış ki... Padişah kızı o kızın iyiliğini karşılıksız bırakmıyor... Kocasına, “önce bunlan yat, sonra benimle yat, bu senin sağında yatsın, ben de senin solunda yatayım” (Köksel 1995: 219) der.

12. Her iki erkeğin rızası doğrultusunda takasla: Anadolu masallarında alışılmadık bir başka çok eşlilik örneği Çifçinen Ağa’dır. Anlatmada çiftçinin huzur ve mutluluğuna özenen Abdi Ağa, adamın mutluluk sebebinin karısı olduğunu öğrenince kendi üç karısı ile çiftçinin karısını değiştirmeyi teklif eder: “- Ğardaş, ge mennen sen bi ğavle edeñ. Menim üş tene arvadım var, verim san; o bi teneyi ver man” (Kasımoğlu 2010: 758).

İlginçtir ki, çiftçi o kadar memnun olduğu eşini masalın doğası gereği ağanın karıları ile değiştirmeyi kabul eder. Karısı da “Büleceñ senindir. Ne dersen et, men senin ğarşan geçmem. Meni ver, o üş teneyi al, gel” cümlesi ile bu işe rıza gösterir. Çiftçi tek tek kadınların ağzından kusurlarını öğrendikten sonra “Valla, benim ehvalim odur,.ocam mennen ba. edemiyyi; benim dilim var” (Kasımoğlu 2010: 759-760) baş edemeyeceğini karar verip dili olan avradı çaya atıp öldürür diğer ikisine de kusurlarına göz yumacağını söyler. Kadınlar, çiftçinin bu tavrından o kadar memnun olurlar ki kötü huylarından tövbe edip vazgeçerler. Masalın sonunda çiftçi, Abdi Ağa’dan karısını geri istemez, iki avrat ile mutlu yaşar.

Antropologların “grup evliliği” (Haviland vd. 2008: 439) olarak isimlendirdiği ve bazı toplumlarda gözlemlendiği eş değiştirme yoluyla gerçekleşen bu tip evlilik, Türk toplumunun yapısına, örfüne, ailenin kutsallığı anlayışına aykırıdır. Ancak anlatıcının hayal gücü doğrultusunda masal dünyasında tesadüf edilebilecek bir durumdur.

Sonuç

İnsan hayatında doğum ile ölüm arasında önemli bir geçiş evresi olan

evlilik, insanlıkla birlikte ortaya çıkmış bir kurumdur. Bu çok eski ve köklü kurum; eş seçimi, evlilik töreni, eş sayısı bakımından toplumlara ve törelere göre çeşitlenir. Halk anlatmaları içerisinde öne çıkan araştırmacıların genelde hayal ürünü olarak niteledikleri masal türü, olağanüstü unsurlarla birlikte yaratıldığı toplumun pek çok özelliğini de bünyesinde taşır. Masal anlatıcısının yaşanmışlığı, olaylara bakış açısı da sosyal konuların masala yansımada etkilidir. Anlatmalarda karşımıza çıkan evlilikle ilgili uygulamalardan biri de masalın erkek kahramanının çevresinin de onayını alarak birden çok kadınla evlenmesidir. Bu bağlamda çok eşlilikle ilgili toplumsal algı masalda tezahür etmektedir. Masalarda çok eşlilik sebebi olarak görülen nedenlerin hiçbiri bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesinde temel etken oluşturmamakta nedenler kişiden kişiye farklılıklar arz etmektedir. Masal dünyasında erkek kahramanın birden çok kadınla evlenmesi, erkekler kadar kadınların ve toplumun da genel manada doğal karşıladığı bir durum olarak gözlenmektedir. Anlatmalarda çok eş sahibi erkeklerin bazen tek eşliliğe dönüş yaptıkları da görülmektedir. Ancak çok eşlilik masalın ana konusunu teşkil ediyorsa, masalci ya kadınları birbiriyle anlaşırarak beraber yaşamaları için zemin hazırlamakta ya da ayırmaktadır. Masalarda toplumsal örfe, ananeye aykırı çok eşlilik uygulamalarına da tesadüf edilmektedir. Ayrıca masal dünyasında sebep ne olursa olsun çok eşliliğin toplum tarafından yadırganmadığı, kadınların bu durumdan genel manada rahatsızlık duymadıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde de medenî hukuka rağmen toplumsal bir gerçek

olarak varlığını sürdüren çok eşlilik, araştırmalara konu olmaya ve halk anlatmalarında yer bulmaya devam etmektedir. Değerlendirmeye alınan masal sayısı arttıkça, çok eşlilikle ilgili uygulamaların ve ayrıntıların sayısı da doğal olarak artacak ve çeşitlenecektir.

NOTLAR

- 1 Suavi Aydın-Yılmaz Selim Erdal, *Antropoloji*, Eskişehir 2007, s. 179.
- 2 Evlilik ve türleri için bkz. (Güler 1992: 61-73; Yılmaz 2004: 111-123; Yüksel 2010: 2027-2058).
- 3 Daha yaygın olmasına karşın, her toplumda kadın ile erkek sayısı arasındaki demografik denklik nedeniyle sınırlı sayıda uygulanan çokkarınlık, erkeğin riskli görevler üstlenmesi nedeniyle (avcılık, savaşçılık vb.) demografik dengenin kadın lehine bozulduğu topluluklarda ya da kadın ile erkeğin evlenme yaşı arasında büyük bir fark olduğu toplumlarda görülmektedir. Bkz. Özbudun ve Uysal 2012: 156.
- 4 Kudret Emiroğlu- Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 201-202.
- 5 Kitabelerdeki; "On yedi yaşında Tanguta doğru ordu sevk ettim. Tangut milletini bozdum. Oğlunu, karısını, at sürüsünü, servetini orda aldım" (Ergin 1991: 39) ifadelerden anlaşılacağı üzere, düşmana ait kadın savaş ganimeti olarak değerlendirilirken, kendi kadınlarının düşmanın eline geçmesinden ve carie olmasından son derece rahatsızlık duymaktadırlar: "Çin milletine beylik erkek evladımı kul kıldı, hanımlık kız evladımı cariyeye kıldı" (Ergin 1991: 34). Evlilik kurumuna ve kadına verdikleri öneme istinaden düğün törenlerine de kitabelerde yer verilmiştir: "...Türgiş hakanının kızını pek büyük bir törenle oğluma alıverdim.....pek büyük bir törenle alıverdim....."(Tekin 1988: 33).
- 6 Müslüman Osmanlı ailesinin çok zevceli bir düzene dayandığı yaygın bir mütearife, fakat yanlıştır. Osmanlı cemiyetinde *polygamie* denen çok zevceli evlilik; ne gayri ahlakî (zaten toplumda az görünür) ne de gayri kanunî bir durumdur ama hoş karşılanmaz. Kentsel alanda eşler arasında ekonomik sosyal eşitsizlik olduğu takdirde bu evlilik servetin cazibesiyile mümkündür. Gelir grupları ve toplumsal konumları yakın eşlerin kurduğu yuvada kuma getirilmesi mümkün değildir. "Gül üstüne gül koklamak" hemen hiçbir ailede tahammül edilebilen bir durum değildi. Gelir düzeyi düşük

geniş halk kesiminde ise bu tür bir kurumun yerleşmesi zaten mümkün değildir. Daha önce de çağdaş seyyahların bu konudaki gözlemini ve çok eşliliğin geçerli bir aile düzeni olmadığını bildiren tasvirlerini zikrettik. Çok eşlilik saygıyla karşılanan bir uygulama değildir ve mesela Kuzey Türkleri arasında yoktur, Rumeli'de de hemen hiç görülmez. Anadolu'da da yaygın olduğunu kimse söylemez, dar bir zümreye has olgudur (Ortaylı 2001: 89). Osmanlılar evlilik konusunda şu ana kadar yapılmış araştırmaların ortaya çıkardığı belki de en önemli sonuç, bugüne kadar (en azından kentsel çevrede) çok kadınlı evliliğin rolünü iyice abartmış olduğumuz. Elimizde bir kentte, hatta kentin bir mahallesinde oturanların bile tam bir listesi bulunmadığı için sayı belirtmemiz çok zorsa da sayfalar dolusu zabitların tuttuğu miras davalarına bakıldığı zaman, çok kadınlı evlenenlerin hiç de fazla olmadığı görülmektedir. Bu belgelerde kayıtlı eksiksiz vaset listelerinde eş olarak çok ender iki kadın adı geçmektedir; oysa ölenin dul eşlerinin her durumda mirastan pay alma hakları vardır. Gerek yer, gerek zaman bakımından bu durumun saptandığı örnek o kadar çoktur ki, bir Anadolu kentinde yaşayan "normal" bir ailede tek eşli evliliğin geçerli olduğunu kabul etmemiz kaçınılmazdır (Faroqhi 2005: 116).

7 Şer'iyye sicillerinde kumahlıkla ilgili bkz. (Öksüz 2004: 45-59; Savaş 1992: 125-169).

8 İhsan Kurt, "Atasözlerinde Aile" *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara 1992, s. 245-268.

9 Dede Korkut'ta bütün Oğuz beyleri tek eşlidir. Sadece Dresden nüshasında üçüncü Vatikan nüshasında altıncı sırada yer alan Bay Püreoğlu Bamsı Beyrek'te kafir beyinin kızı, Beyrek'i dönüp kendisini alması şartıyla onaltı yıllık esaretinden kurtarır. Beyrek, kızı onunla evleneceğine dair söz verir (Ergin 1997: 135). Beyrek kurtulduktan sonra Oğuz beyleriyle atlanarak, kâfirle savaşır. Meliğin kızını alarak memleketine döner ve düğüne başlar (Ergin 1997: 149-153). Ancak hikâyenin sonunda Beyrek'in meliğin kızıyla evlendiğine dair bilgi mevcut değildir. Orhan Şaik Gökyay ise, hikâyenin Anadolu anlatmalarında, Bamsı Beyrek'in bu kızı bir arkadaşına, yamuklusunu almaya çalışan kişiye veya onun oğluna verdiğini nakletmektedir (1973: CCCLXXXIII). Kemal Abdullah, kitabının "Beyrek'in Talihi" adlı bölümünde Beyrek'in ölüm nedeni olarak kendisini esaretten kurtaran meliğin kızına verdiği evlilik sözünü tutmamasını, onu ikinci eş olarak almamasını gösterir. Bkz. Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, İstanbul 1997, s. 174-175.

- 10 Manas Destanı'nın kahramanı Manas'ın, Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un, Ural Batır Destanı'nda Ural'ın birden çok eşi vardır. Bkz. Sağol 2002: 264-288.
- 11 Aysun Sağdıç, *Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Masal Örnekleri)*, Gaziantep 2008, s. 162-164.
- 12 Masalın varyantlarından bazıları; *Pamuk Kız* (Emiroğlu 1996: 247-248) *Dili Tutulan Gelin* (Önay 2000: 212-213).
- 13 Hane başlıca üretim birliğidir. Ne kadar çok eş varsa o kadar çok emekçi var demektir. Artan üretim, daha çok servet anlamına gelir. Bu servet tek tek ilave eşleri çeker. Servet ve çok eş, haneye ve reise daha fazla prestij getirir. Birçok toplumda, ilk eş hane-nin günlük işlerine yardım etmesi için kocadan ikinci bir eş almasını ister. İkinci eşin statüsü birinciden daha düşüktür. Büyük eş küçük olanı bazen kendi akrabaları arasından seçer. Bkz. Kottak 2002: 43.
- 14 "Sonunda padişahın oğlu dayanamaz ve evlenmeye karar verir. Son kez karısına söyler: "Ya konuşursun, ya evlenirim." Kız el işaretleriyle 'Evlen' der" (Özçelik 2004: 320).
- 15 *Konuşmayan Gelin*: "Aradan biraz zaman geçince yeni gelin, kocasından izin alarak eşini görmeye gider" (Özçelik 2004: 320).
- 16 Kuma: Türkiye'deki çokkarlılık uygulamalarında erkeğin karılarının birbirine karşı evlilik içi statüsünü anlatan terim. Kuma adı genellikle ilk kadın üzerine alınan ikinci kadın için kullanılır (Aydın 2003: 504).
- 17 Çocuk İsteyen Kadın: Adamın ikinci karısı çocuğu bir ekmek teknesine koyup suya atar ve kendisi de evi terk edip, büyücülüğe başlar. Kızın şansı yaver gider. Padişahla evlenir ve babasını da bularak mutlu yaşayacakken, büyücü tekrar ortaya çıkar. Kızı kaçırıp hapseder onu aramaya gelen kocasını da taş eder. Masalın sonunda, büyüyüp büyücünün sırrını çözerek ondan kurtulmayı başaran oğulları sayesinde her ikisi de kurtulur (Özçelik 2004: 376-378).
- 18 "Muhakkak bir çocuk sahibi olmak isteyen adam, ikinci defa evlenir. Ama vermeyen Tanrı o kadına da bir çocuk vermez" (Özçelik 2004: 376).
- 19 *Altın Saçlı Oğlanla Altın Saçlı Kız*: Çocuğu olmayan bey ilk ve ikinci eşinin çocuğu olma-yınca üçüncü kez evlenir ve üçüncü eş altın saçlı bir oğlan ile kızı doğurur. Ancak ilk ve ikinci kadın, bu kadını kıskanıp çocukları ebenin yardımı ile kedi köpek eniği ile değiştirir ve kadının gübrelige gömülüp yıllarca yüzüne tükürülmesine sebep olur. Çocukları da sandık içinde suya atarlar. Kız ile oğlanın talihi yaver gider, üvey anneler yaşadıkları öğrenip ebeyi tekrar gönderseler de her defasında tuzaktan kurtulur anne ve babala-

- rını da bir araya getiriler. Bey ilk ile ikinci eşini cezalandırır (Özçelik 2004: 420-422). *Altın Perçemli Çocuklar* (Kasımoğlu 2010: 635-653) “Geli, üçünü de ali oğlan. Üçünü de ali, götürü üş tene seraya birañi. İlk gedi böyüğünün yanına, diyi: - Sen felanca bahçede böyle dedin, yani sözün yerine etirecen mi, yoñsa getirmiyecen mi?” (Kasımoğlu 2010: 636). Masalın diğeri varyantları için bkz. *Altın Saçlı Kızla Sırma Saçlı Oğlan* (Kumartaşoğlu 2006: 243-248) *Üç Bacı* (Şimşek 2001: 212-223) *Erdem Güzeli Masalı* (Korkmaz 2005: 280-287) *Gâvur Gül* (Doğan 2006: 199-202) *Sokağa Atılan Çocuk* (Emiroğlu 1996: 344-348) *Altın saçlı Olan-Gilaboru Saçlı Gız*: (Öcal 1999: 198-200).
- 20 Erzurum masalı *Kalıklı Mehmet*'te, Mehmet padişahın üç kızını da sırası ile ister ve alır. Büyük ve ortanca Mehmet'in daha ilk günden kendilerine ilgi göstermemesini bahane ederek baba evine geri dönerler. Küçük kız ise Mehmet'in kendisiyle ilgilenmeyişini 'bu işte bir hikmet var' diyerek sineye çeker ve Mehmet ve anasıyla yaşamaya devam eder (Sevidoğlu 1975: 205).
- 21 *Rüya*: Masal kahramanı hem padişahın hem de İngiliz kralının kızı olmak üzere her ikisi ile evlenir. Böylece gördüğü rüya da gerçek olur. “Oğlan başlar anlatmaya: “Rüyamda; ay geldi bir golumun altına girdi, güneş geldi bir golumun altına girdi, ben ikisinin arasında kaldım. Bakın, biriniz ay, biriniz güneş” demiş. Gızlardan biri demiş ki: “Ben, güneşim.” Öteki de demiş ki: “Ben de ayım.” Böylece, mutlu olup gitmişler.” (Şimşek 2001: 198). Masalın Elazığ varyantı için bkz. Günay 1975: 491-493.
- 22 *Çocuğun Rüyası*: “Mehmet Bey padişah olur, kırk gün kırk gece düğün ederek her ikisine, hatta üç kızı yeni başdan düğün ederek muradlarına ererler” (Alptekin 2002: 261).
- 23 *Gül ile Sinan*: “Bu gadara sözüne sadık bir insanoğlu, canına gıyda da sözüne giymadı. Yani, ben böyleyim diye, bana habar vermedi. Neye mal olursa olsun, beni gurtarabilirse, ben buna varım,” demiş. Meğer, bu gız da bir insanoğluyumuş. Yalnız bir devde yesirimiş: “Gel bakım,” demiş, oğlanı çârmış. Demiş ki: “Böyle böyle, biz çok bacıyık. Bir devin elinde yesir kaldık. Herbirimiz, bir devin elindeyik. Ne olur, bizi gurtarabilin mi?” “Pekiyi” (Şimşek 2001: 175).
- 24 *Gül ile Sinan*: Oğlan bütün başından geçeneri, olup bitenleri, uçdan ala annadıp bitirişin, o ejderha silkiniveriyor, ayın ondördü gimi bir kız oluyor. Diyor ki: “O gördüğün garı, benim analığımıdı. Benim babam sınırdan gurtulmuş, demek ben de gurtuldum. Ben, o padişahın gızıyım. Beni, o garı sınırladıydı, günlerce yerlerde sürünürüm, adalar yollarım, kimse bana bir habar getirmeyidi, Elhamdülillah sen getirdin, ben de gurtuldum. Şimdi, ben senin garın olacam, sen beni alacan,” demiş. Bu gız da, oğlana musallat oluyor. Oğlan: “Sen de gel
- yollarım, kimse bana bir habar getirmeyidi, Elhamdülillah sen getirdin, ben de gurtuldum. Şimdi, ben senin garın olacam, sen beni alacan,” demiş (Şimşek 2001: 184).
- 25 *Şemşirak Taşları*: Taşları getirince Hint padişahı kendi kızını da şehzadeye verir. “Oğlum, o kız da, benim kızım da sana helâl olsun. Al, benim kızımı da sana veriyorum.” Şemşirak taşlarını getirenin bu oğlan olduğu anlaşılır. Babası buna kırk gün, kırk gece düğün edip kızların ikisiyle gerdeğe sokar. Yiyip içip Allah muratlarını veriyor. Allah bizim de muradımızı versin” (Sakaoğlu 2002: 412). *Hırsız*: Padişah ve kral kızlarını hırsızca verir (Günay 1975: 447). *Bir Allahın Bir*: Oğlanın kral kızıyla nikâhı kıyılırken, karısıyla da nikâhı yenilenir (Günay 1975: 479).
- 26 *Şemşirak Taşları*: Şehzade, devden kurtardığı kıza evlilik teklif ediyor: “Hanım, Allah'ın emriyle bana gelir misin? Hay hay senin gibi yiğide ben nasıl gelmem, zaten ben de böyle birini arıyordum” (Sakaoğlu 2002: 407).
- 27 *Hırızmalı Güzel*: Masalda Güzel Ahmet, Hırızmalı Güzel, kralın kızı ve Dünya Güzeli ile evlenir (Şimşek 2001: 384-387).
- 28 *Aslan Ali*: “Şimdi kızları ve demir sobayı almış, ucunda kırk günlük tayin çuvallarda gattılı, sobanın ucuna dakmış ve kızların önüne düşmüş, Aslan Ali'nin bırakmış olduğu padişahın oğlunun gardaşı olduğunu gayri bilmiyorlar. Şimdi oradan o kızları da almış, gelmişler, nikah yapmışlar, o hanımı da almış, bunlar gelirken bir köye misafir olmuşlar. Onlar gece o üç gız bi de ailesi Aslan Ali'nin gardaşı, padişahın oğlu, uyurken camide üç Hızır konuşuyor” (Alptekin 2002: 319).
- 29 *Bostancı*: “Bir anlatıyor buna bu.” Böyle böyle oldu” diyor. Yılan bir silkiniyor, bir kız oluyor ama ayın on dördü gibi. “Ben seni kaç seneden beri bekliyorum. Ben de varacağım sana” diyor. Ondan *keri* karıları bindiriyor beygire, kendi biniyor beygire. Varıyor köye, ama bitmiş adam. Kardeşleri tabi tanıyamamış. *Gari* kırk gün kırk gece bir düğün yapmışlar bunlar. Bir ararken iki tane bulmuş. Evlenmişler gitmişler” (Kumartaşoğlu 2006: 359).
- 30 *Gül ile Sinan*: “Oğlan, bütün başından geçeneri, olup bitenleri, uçdan ala annadıp bitirişin, o ejderha silkiniveriyor, ayın ondördü gimi bir kız oluyor. Diyor ki: “O gördüğün garı, benim analığımıdı. Benim babam sınırdan gurtulmuş, demek ben de gurtuldum. Ben, o padişahın gızıyım. Beni, o garı sınırladıydı, günlerce yerlerde sürünürüm, adamlar yollarım, kimse bana bir habar getirmeyidi, elhamdülillah sen getirdin, ben de gurtuldum. Şimdi, ben senin garın olacam, sen beni alacan,” demiş. Bu gız da, oğlana musallat oluyor. Oğlan: “Sen de gel

- bakım,” diyor. Bu gızı da alıyorlar efendim, sürüyorlar İstanbul’a...” (Şimşek 2001: 184).
- 31 *Şah İsmail*: “Gızın ismi de Gülümsermiş. Ordan oğlan dışarıya çıkmış, atına binmiş. Gız oğlana demiş ki: “Beni al.” “Ben mehil üsdüne mehil almam.” Diyor. Öteki gız mehil verdi ya onun için bu gızı almıyor” (Alptekin 2002: 447). Oğlanın yolda karşılaşmış savaştığı arap aslında bir kızdır ve kız Şah İsmail’den kendisini almasını ister ancak İsmail “mehil üsdüne mehil almam” diyerek reddeder. Kız ona; “Bir yiğidin yedi garı haggı var, buluruz.” demiş. (Alptekin 2002: 448) Şah İsmail sonunda meyil verdiği kızı bulur: “Şah İsmail de üç gızlan düşün yapmış. Yeyip içip muratlarına ermişler” (Alptekin 2002: 448).
- 32 *Kuş Padişahının Kızı*: Sığır çobanı, padişahın kızını kuş yemesin diye mezarda beklemeye gider. Kuşu yakalayamasa da yeleğini ele geçirir. Padişah yeleğin eşini getirmesini isteyince yola düşer, kuş şekline girmiş üç kızı pınar başında gizlice dinler ve yeleklerini toplayarak kendine bağlar. Kızlar, padişahı taşa dönüştürür ve oğlan üç kızı da alır. “Oğlan dünya malına gark olur. Padişahın konağına oturur. Yedi gece yedi gündüz düğün tutarlar, oğlan üç avradı alır” (Bakırcı 2000: 377).
- 33 *Mezarda Helva Pişiren Keloğlan*: “...Önce orada üçünün de nikâhları kıyılıp toy düşün ederler. Otuz dokuzuncu gün Keloğlan kızları alıp memleketine getirir...” (Sakaoğlu 2002: 495).
- 34 *Sır Saklamayan Padişah Kızı*: “Dışarı çıkarak kızı orada bulur, konuşmaya başlar. Oğlan der ki: “Benim anam bir devdir. Memelerini arkasına atmış ekmeği pişiriyor. Git, sağı em sola sarıl, solu em sağa sarıl. Yoksa seni de beni de yerler” (Sakaoğlu 2002: 321).
- 35 *Nar Tanesi*: “Bir gün, pasanın oğlu ava çıkmış. Avlanırken, sandığı görmüş. Sandığı açmış. Bakmış ki içinde, ay ve güneş gibi parlak bir kız var. Sandığı almış eve getirmiş. Pasaanın oğlu evliymiş. Küçük kızı, kızın boynundaki boncukları görmüş. Oyuncak zannetmiş: “Baba! Oyuncak.” demiş. Pasaanın oğlu, kızın boynundaki boncukları görmüş. Boncukları koparmış. Kız tekrar dirilmiş. Kızı almış. Aradan zaman geçmiş, bir oğlu olmuş. Adını Yusuf koymuşlar” (Doğan 2006: 265).
- 36 *Yılanlı Kadın ile Çoban*: “Mehmedi evli olmasına rağmen, sonradan aşık olduğu güzel bir kızla evlenerek, ikinci evliliğini yapar. Mehmedi, ilk eşi ve yeni eşi bir arada yaşayıp giderler. Ancak Mehmedi’nin ilk eşi kocasının kendisine yeteri kadar ilgi göstermediğini düşünerek kocasının ikinci eşini, yeni gelini kıskanmaya başlar. Bu kıskançlık

her geçen gün artmaya başlayınca bir gün, gelinin içtiği sütün içine bir yılan yavrusu bırakır. Kadın her zamanki gibi hiçbir şeyden habersiz bir şekilde o sütü içer. Zamanla yılan, kadının karnında büyümeye başlar. Kadının karnı büyüyünce, herkes onun hamile olduğuna inanmaya başlar. Mehmedi ise kendisinin kısır olduğunu belirterek, karısının kendisine ihanet ettiğini düşünür ve onu evden kovar” (Alay 2005: 229).

KAYNAKLAR

- Abdullah, Kemal, *Gizli Dede Korkut*, (Akt: Ali Duymaz), İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1997.
- Akgün, Yılmaz, *Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Alay, Okan, *Bingöl Masalları İnceleme-Metin*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Alptekin, Ali Berat, *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Aydın, Suavi, “Kuma”, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Aydın, Suavi-Yılmaz Selim Erdal, *Antropoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Bakırcı, Nedim, *Niğde Masalları*, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Bates, Daniel G., *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri* (Çev: Suavi Aydın vd.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Boratav, Pertev Naili, “Masal: Olağanüstü ile Gerçeği Birleştiren Sanat”, *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul: Adam Yayınları, 1982, s. 276-278.
- Doğan, Abdullah, *Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Emiroğlu, Kudret- Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Emiroğlu, Seyit, *Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1996.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Faroğlu, Sürriya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev: Elif Kılıç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

- Gökalp, Ziya, *Türk Uygarlığı Tarihi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1991.
- Gökay, Orhan Şaik, *Demdem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Güler, Ali, "İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları", *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, Ankara: Emek Gazete ve Matbaacılık, 1992, s. 61-73.
- Günay, Umay, *Elazığ Masalları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1975.
- Haviland, William A. vd., *Kültürel Antropoloji*, (Çev: İ. Deniz Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.
- Kasımoğlu, Handan, *Van Yöresine Ait Türk Masalları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- Korkmaz, Yalçın, *Besni Masallarının Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kottak, Conrad Phillip, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış* (Çev: Serpil N. Altuntek vd.), Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002.
- Köksel, Behiye, *Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.
- Kumartaşoğlu, Satı, *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kurt, İhsan, "Atasözlerinde Aile" *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara: Emek Gazete ve Matbaacılık, 1992, s. 245-268.
- Lady Montagu (ty), *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (Çev: Aysel Kurutluoğlu), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001.
- Öcal, Ahmet, *Karakuyu Köyü (Boğazhyan-Yozgat) Çevresi Masalları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- Ögel, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1988.
- Öksüz, Melek, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Kadı Sicillerinde Aile Kurumunun Oluşumuna Yönelik Bazı Kayıtlar", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 7, 2005, s. 45-59.
- Ölçer, Evrim, *Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Özbudun, Sibel- Gülfem Uysal, *50 Soruda Antropoloji*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaphı, 2012.
- Özçelik, Mehmet, *Afyonkarahisar Masalları -Araştırma-İnceleme-Metin*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Rasony, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971.
- Sağdıç, Aysun, *Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Masal Örnekleri)*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Sağol, Gülden, "Destanlarda Evlilik", *Türkooloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı*, S. 45, 2002, s. 264-288.
- Sakaoğlu, Saim, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Savaş, Saim, "Fetva ve Şeriyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılımı", *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara: Emek Gazete ve Matbaacılık, 1992, s. 125-169.
- Seyidoğlu, Bilge, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975.
- Şimşek, Esmâ, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması II. Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tekin, Talât, *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*, Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2008.
- Tunç, Talha, *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Türkdoğan, Orhan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, Ankara: Emek Gazete ve Matbaacılık, 1992, s. 22-59.
- Yılmaz, Ayfer, "Türk Kültüründe Kadın", *Millî Folklor*, S. 61, 2004, s. 111-123.
- Yüksel, Musa Şamil, "Türk Kültüründe "Levirat" ve Titurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies*, S. 5/3, 2010, s. 2027-2058.

SANAYİLEŞME SÜRECİNDE GELENEKSEL OSMANLI ÜRETİM SEKTÖRÜ: TARSUS ÖRNEĞİ (1839-1856)

Traditional Ottoman Production Sector in its Process of Industrialisation: The Tarsus Case (1839-1856)

Yrd. Doç. Dr. Songül ULUTAŞ*

Öz

İnsanlık tarihi üretim anlamında tarım ve endüstri gibi iki büyük devrim eşliğinde şekillenmiştir. İnsanoğlunun üretim alanında geçirdiği ilk büyük aşama tarım devrimiyle gerçekleşmiştir. İkinci büyük aşama olan endüstri devriminin yankıları ise tüm dünyada etkisini hissettirmiştir. Bu çalışmanın amacı Avrupa'da endüstri devrimi yaşanırken, Osmanlı topraklarında sınai üretimin hangi boyutlarda olduğu ve bu süreçten etkilenme biçimini incelemektir. Bu etkilerin yereldeki görüntüsünü ortaya koymak amacıyla da örnek olarak seçilmiş Tarsus kentinde sanayi sektörü ve geçirdiği değişim üzerine odaklanılmıştır. Tarihsel süreçte Tarsus sürekliliğini kesintisizce devam ettirebilen ender Anadolu kentlerinden biridir. Kentin içinde bulunduğu stratejik konum, sahip olduğu verimli topraklar ve zengin hammadde kaynakları buranın her dönem canlılığını sürdürebilen bir yerleşim olmasını sağlamıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında burada da sınai faaliyetler geleneksel yöntemlerle yapılmaktaydı. Ancak 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi sonrasında Osmanlı iktisadi düşüncesi ve ekonomik yapısındaki kırılmalar endüstri sektörüne de yansımıştır. Bu kırılmaların yansımalarını Tarsus üretim sektöründe de görmek mümkün olmuştur. Bu çalışmada da Tarsus'ta endüstriyel üretime geçişin arka planında yatan gelişmeler ve alt yapısını oluşturan geleneksel zanaat sektörü ele alınmıştır. İncelenen dönem 1838-1856 arası yılları kapsamaktadır, çünkü; 1860'lardan sonra Çukurova'da pamuk tarımında bir devrim yaşanmış ve beraberinde endüstriyel üretim anlamında da çok büyük ivmeler kazanılmıştır. Bu nedenle yapılan çalışma, kentte yürütülmeye çalışılan ihtiyaca yönelik küçük el zanaatlarının, 1860'lardaki endüstriyel üretimin alt yapısını nasıl oluşturduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Sanayi Devrimi, Geleneksel Zanaatlar, Osmanlı Üretim Sektörü, Tarsus.

ABSTRACT

In terms of production, the history of mankind has been shaped with two great revolutions which are agriculture and industry. Agricultural revolution was the first major step in the field of human production. The industrial revolution, the second major phase in this respect, made its echoes all over the world. The aim of this study is to examine the size of the industrial production in the Ottoman territories and in what ways the otoman empire was affected from the industrial revolution which was simultaneously happening in Europe. In order to demonstrate the local implications of these effects, this study focusses on the In the historical process Tarsus is one of the few Anatolian cities which can city of Tarsus, its industry and the change in its industry. In history, Tarsus is one of the few Anatolian cities which continued its historical continuum unceasingly. The strategic location it possess, its fertile soil and rich raw material resources have made the city always an attractive settlement. In the second half of the 19th century, industrial activities was done by conventional methods here. However after the Ottoman-British Trade Agreement in 1838, the break in the Ottoman economic thought and its economic structure have also been reflected to its industry sector. It is possible to see the reflections of these breaks in the manufacturing sector of Tarsus. This study deals with the developments which lie behind the process of industrialization in Tarsus and the traditional craftsmen sector which is the infrastructure of these developments. The period under review covers the years from 1838-1856, because, after the 1860s there had been a revolution in the cotton production in Cukurova and this brought great impetus to the industrial production. Therefore this study is important as it sheds some light on how the need-centered small scale craftsmen which existed in the city, constituted the infrastructure of the industrial production in 1860.

Key Words

Industrial Revolution, Traditional Crafts, Ottoman Manufacturing Sector, Tarsus.

* Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mersin/Türkiye, snglulutas@gmail.com